

Hoewel een paar hoofdstukken algemene onderwerpen behandelen, zoals landschap en bewoning in de vroege Middeleeuwen (Knol), archeologie in Oost-Friesland (Bärenfänger) en (laatmiddeleeuwse) vroomheid (Sander), concentreert het boek zich wel degelijk op het thema van de 'Friese vrijheid'. Een probleem is echter dat het begrip 'vrijheid' vele inhouden blijkt te hebben, en dat het beeld daarvan in het boek niet zeer consistent is. Dat komt niet alleen door de ingewikkelde middeleeuwse werkelijkheid, maar ook door interpretatieverschillen tussen moderne historici. Sommigen lijken de Friese landen in de twaalfde en dertiende eeuw nog te beschouwen als 'boerenrepublieken', ongeveer zoals Slicher van Bath ze in 1948 beschreef, waarna pas in de veertiende eeuw een kleine elite kwam bovendrijven die bestuur en rechtspraak ging monopoliseren, de hoofdelingen. Anderen, zoals Van Lengen en Mol benadrukken juist dat de Friese samenleving al vroeg werd gedomineerd door een kleine aristocratie. Van 'boerenvrijheid' was in hun ogen eigenlijk geen sprake.

Misschien dat deze meningsverschillen binnen het boek samenhangen met het uitgangspunt van de auteurs. Mol concentreert zich op de landen ten westen van de Eems en ook Van Lengen laat die in zijn hoofdstukken uitvoerig aan bod komen. Anderen daarentegen baseren zich vooral op de Oost-Friese situatie. Het boek is weliswaar een 'gesamtfriesische' productie, maar niet in alle hoofdstukken heeft men de muur van de Nederlands-Duitse grens echt kunnen slechten. Sommige stukken beperken zich eenvoudigweg tot één kant van de grens, in andere blijkt men niet goed op de hoogte van relevante publicaties in de andere taal. Opvallend is bijvoorbeeld dat Mol wel verwijst naar het werk van Sander, maar Sander niet naar dat van Mol. *Tota Frisia* blijft blijkaar een moeilijk te verwezenlijken ideaal. Maar de poging op zichzelf is wel toe te juichen.

A. Janse

S. I. Oppenhuis de Jong, ed., *De Middelnederlandse Perceval-traditie. Inleiding en editie van de bewaarde fragmenten van een Middelnederlandse vertaling van de Perceval of Conte du Graal van Chrétien de Troyes, en de Perchevael in de Lancelotcompilatie* (Dissertatie Utrecht, 2003, Middelnederlandse Lancelotromans IX; Hilversum: Verloren, 2003, x + 558 blz., €49,- ISBN 90 6550 753 1).

De Middelnederlandse Perceval-traditie omvat een editie van de nog bewaarde fragmenten van een Middelnederlandse vertaling van Chrétien de Troyes' *Perceval* en de *Perchevael* in de Haagse *Lancelotcompilatie* voorafgegaan door een studie over de Middelnederlandse *Perchevael*-traditie. Reeds in 1954 kondigde Maartje Draak een nieuwe editie aan van de *Perchevael* in de *Lancelotcompilatie*, maar die uitgave is er nooit gekomen. Meer dan dertig jaar later (in 1987) overhandigde Draak al het materiaal dat ze rond het onderwerp had verzameld aan Oppenhuis de Jong die het als uitgangspunt gebruikte voor haar promotie-onderzoek onder leiding van Draaks leerling Wim Gerritsen. De stem van Maartje Draak klinkt nog heel expliciet door in het tweede hoofdstuk (43-65) waar Draaks overzicht — doorspekt met haar aantekeningen — van Chrétiens *Perceval* en van het *Eerste Vervolg* op die tekst werden opgenomen.

Na een beknopt overzicht van de Oudfranse traditie besteedt Oppenhuis de Jong aandacht aan de dertiende-eeuwse fragmentarisch overgeleverde Middelnederlandse vertaling van Chrétiens *Perceval*. De resultaten van dit deelonderzoek zijn niet echt verrassend hoewel haar observaties wel interessant zijn. De Middelnederlandse *Perchevael* kan worden beschreven in termen als rationalisering en idealisering (cf. onderzoek van Huby in verband met vertaal-

problematiek), maar globaal gezien kan de tekst wel beschouwd worden als een getrouwe omzetting vanuit het Oudfrans.¹ Door de verschillende weglatingen en de andere kleine wijzigingen ten opzichte van de brontekst worden de hoofdpersonages in de Middelnederlandse fragmenten — het effect geldt zowel voor *Perchevael* als voor *Walewein* — minder naïef en meer als exemplarische ridders voorgesteld. De Middelnederlandse vertaling is echter niet uitsluitend te beschrijven in termen van besnoeiing en bekorting. Hier en daar is de tekst levendiger geworden dan die van het origineel. Dit geldt bijvoorbeeld voor de episodes van de jacht op de witte hinde (fragment Luik), de diefstal van Waleweins paard door Gregorias (fragment Düsseldorf, Ripuarische versie) en vooral in de beschrijving van Scavaloen (*Escavalon* in het Oudfrans; fragment Luik). Daar schildert de vertaler met een opvallende aandacht voor details het kleurrijke marktgewoel in de straten van de stad veel uitgebreider dan in de brontekst. Ik vraag me af of de wijzigingen in de Middelnederlandse tekst niet kunnen duiden op een verteller die zich — veel nadrukkelijker dan in de Oudfranse tekst — wil manifesteren; een verteller ook die zich voortdurend de vraag stelt hoe hij zijn verhaal zo goed mogelijk kan brengen. De Middelnederlandse verteller plaatst zich in elk geval veel vaker dan in de Oudfranse roman tussen verhaal en publiek. Ook de verplaatsingen van sommige verhaalonderdelen zouden kunnen wijzen op een verteller die erg begaan is met het opbouwen van spanning (voorbeelden daarvan vindt men op 91-93).

De hoofdmoot van het onderzoek wordt gevormd door de *Perchevael* uit de Haagse *Lancelotcompilatie* en dit is niet meteen de eenvoudigste tekst. De Oudfranse bronnen van de roman zijn de *Perceval* van Chrétien de Troyes en de eerste afdeling van het *Eerste Vervolg* op die roman (de *Continuation-Gauvain*). De compilatietekst is evenwel niet direct vanuit het Oudfrans vertaald, maar is een bewerking van de reeds bestaande Middelnederlandse vertaling van Chrétiens laatste roman. Anders dan in de Middelnederlandse vertaling volgt het verhaal in de compilatie niet getrouw Chrétiens voorbeeld. De compilatieversie beperkt zich tot de Walewein-handeling uit Chrétiens roman waarbij bijna alle verhaalelementen die betrekking hebben op *Perchevael* weggewerkt werden. Bovendien werden er op twee plaatsen nieuwe avonturen toegevoegd zodat ongeveer 40% van de compilatietekst niet terug te vinden is in de bronnen. Na de komst van de lelijke bodesse aan Arturs hof worden de avonturen van een aantal rondetafelridders daadwerkelijk beschreven (eerste reeks invoegingen) en dit gebeurt eveneens aan het einde van de roman wanneer een groep ridders op zoek gaat naar Walewein (tweede reeks invoegingen). De supplementaire verhaaldraden zorgen ervoor dat de compilatie-*Perchevael* een entrelacementstructuur gaat vertonen, aangepast aan de rest van de *Lancelotcompilatie*.

Verder valt op dat Walewein een voorkeur geniet; passages, die niet meteen op hem van toepassing zijn, worden fors ingekort. Helemaal sluitend is die redenering toch niet; het blijft wel vreemd dat er dan toch sterk is bekort op het avontuur met het wonderbed en op de eerbetuigingen aan het adres van Walewein. (125) Oppenhuis de Jong verklaart dit — zij het weifelend — doordat deze elementen niet tot de hoofdhandeling zouden behoren.

Het afsluitende hoofdstuk zes (na dit hoofdstuk volgt wel nog een Franse samenvatting) is misschien wel het spannendste, hoewel het ook erg technisch is. Het is een speurtocht naar de invoeging van de *Perchevael* binnen de *Lancelotcompilatie*. Daarbij wordt meteen duidelijk dat de mysteries nog niet allemaal zijn opgelost. Dankzij het werk van verschillende generaties onderzoekers heeft men wel kunnen vaststellen dat de plaats waar *Perchevael* nu in de compilatie is terug te vinden niet de oorspronkelijke was. Men kan ook precies achterhalen wat er precies met de tekst is gebeurd, maar waarom men is gaan schuiven, blijft nog steeds een raadsel.

Oppenhuis de Jong heeft waardevol onderzoek geleverd, maar haar studie is niet meteen

toegankelijk voor een breed publiek. Haar werk moet begrepen worden binnen de problematiek van de hele *Lancelotcompilatie*. Om het betoog van de onderzoekster goed te kunnen volgen is het wenselijk om vertrouwd te zijn met de inzichten van bijvoorbeeld Maartje Draak, Bart Besamusca en Jan Willem Klein.²

De schrijfster had het haar lezers ook hier en daar wel wat gemakkelijker kunnen maken. Zo wordt uit haar betoog niet duidelijk wat ze precies bedoelt met het begrip redactie. Wanneer ze de handschriftelijke overlevering van de Oudfranse *Perceval* bespreekt, lijkt ze een redactie aanvankelijk te beschouwen als een groep van verwante handschriften. Bij de bespreking van Hilka's gedachtegoed heeft ze het over drie verschillende redacties. (34-35) Maar even verderop, wanneer de verhouding tussen de Middelnederlandse vertaling en de Oudfranse tekst ter sprake komt, worden redactie en handschrift gelijkgeschakeld. (36)

Ook mis ik een schematisch overzicht dat de beschikbare Middelnederlandse teksten in kaart brengt en plaatst ten opzichte van de Oudfranse traditie. Een dergelijk schema had Oppenhuis de Jongs bewijsvoering wellicht kunnen verhelderen.

Nog een afsluitend woord over de vormgeving en de editie. De Utrechtse Lancelotreeks wordt bijzonder stijlvol uitgegeven en dit deel vormt daar geen uitzondering op. Het geheel oogt verzorgd en slechts hier en daar duikt een schoonheidsfoutje op: ik denk bijvoorbeeld aan de plastische, maar helaas foutieve woordafbreking 'hoof-drol' (26) en aan enkele probleempjes bij het citeren van Middelnederlandse verstekten. (37, 119) De editie zelf volgt de principes van de vorige delen en wil 'de lezer in staat stellen zich een betrouwbaar beeld te vormen van de tekst zoals die in de handschriften bewaard is gebleven.' (201) Ondanks het feit dat daarbij soms op vier verschillende tekstniveaus wordt gewerkt (leestekst, paleografisch-genetisch apparaat, woordverklaring en toelichting), blijft het geheel toch overzichtelijk.

Veerle Uyttersprot

1 Zie M. Huby, *L'adaptation des Romans courtois en Allemagne au XIIe et au XIIIe siècle* (Parijs, 1968).

2 Zie bijvoorbeeld: A. M. E. Draak, 'De Middelnederlandse vertalingen van de proza-Lancelot', *Mededelingen der KNAW*, afd. Lett., Nieuwe Reeks, XVII, nr. 7 (1954); B. Besamusca, ed., *Lanceloet. De Middelnederlandse vertaling van de Lancelot en prose overgeleverd in de Lancelotcompilatie. Pars 2 (vs. 5531-10740). Met een inleidende studie over de vertaaltechniek uitgegeven door Bart Besamusca* (Assen, Maastricht, 1991); J. W. Klein, 'Codicologie en de Lancelotcompilatie. De invoeging van de *Perchevael* en de *Moriaen*', *Nieuwe Taalgids*, LXXXIII (1990) 526-539 en J. W. Klein, 'De handschriften: beschrijving en reconstructie' in: B. Besamusca, A. Postma, ed., *Lanceloet. De Middelnederlandse vertaling van de Lancelot en prose overgeleverd in de Lancelotcompilatie. Pars I (vs. 1-5530, voorafgegaan door de verzen van het Brusselse fragment)* (Hilversum, 1997) 51-110. Voor een eerste kennis met de Lancelotcompilatie kan men terecht bij het introducerende artikel: B. Besamusca, W. P. Gerritsen, 'De studie van de *Lancelotcompilatie*', in B. Besamusca, F. Brandsma, ed., *De ongevalliche Lanceloet. Studies over de Lancelotcompilatie* (Hilversum, 1992) 9-19. Van Bart Besamusca verscheen recent ook een Engelstalige studie waarin de Lancelotcompilatie als een narratieve cyclus wordt onderzocht: B. Besamusca, *The Book of Lancelot. The Middle Dutch Lancelot compilation and the Medieval tradition of narrative cycles* (Cambridge, 2003).

H. J. M. de Groot, *Venle, Venlo. Hoe een stadje begon. Een studie over hoe de middeleeuwse handelsplaats zich ontwikkelde kort na de verheffing tot stad. Met verrassende ontdekkingen* (Zutphen: Walburg pers, 2003, 351 blz., €35,-, ISBN 90 5730 251 9).

De stad Venlo bezit enkele van de oudste stadsrekeningen van Nederland, te weten over de